

Skënder Mekolli

Sistemi i arsimit në Kosovë dhe në disa vende të Evropës

Përmbledhje

Përmes kësaj analize do të ofrojmë informata të përmbledhura për disa aspekte të organizimit të arsimit parauniversitar në Republikën e Kosovës, Shqipërisë, Maqedonisë, si dhe disa vende të tjera të Unionit Evropian. Objekt i analizës është struktura e sistemit arsimor parauniversitar të këtyre vendeve, me qëllim që të jepen informata themelore, të argumentuara, për strukturën dhe mënyrën e organizimit të sistemit arsimor. Të dhënat për arsimin parauniversitar janë marrë nga ato shtete që kanë traditë në shkollim në Evropë dhe që kanë reforma të suksesshme.

Struktura e sistemit arsimor është organizuar sipas Standardit Ndërkombëtar të Klasifikimit në Arsim (SNKA). Arsimi parauniversitar në Kosovë përfshin fëmijët e moshës prej 6 deri në 18 vjeç, të cilët i vijnë mësimet në këto niveleve arsimore. Niveli më i ulët (0) përfshin fëmijët e moshës parashkollore (1 - 6 vjeç), niveli 1 arsimi fillor (klasat 1-5), niveli 2 - arsimi i mesëm e ulët (klasat 6-9) kurse niveli 3 – arsimi i mesëm e lartë (klasat 10-12/13). Të gjitha nivelet e arsimit parauniversitar organizohen në institucione publike dhe private.

Gjatë analizës kemi vërejtur se në disa vende struktura arsimore në nivelin parashkollor, fillor dhe të mesëm të ulët, nuk përputhet me SNKA-në. Ndryshon moshja e fillimit të nivelit, kohëzgjatja e tij, kohëzgjatja e arsimit të detyrueshëm, numri i ditëve të mësimet etj. Përderisa në Estoni e Finlandë, p.sh., mësimi i detyrueshëm fillon në moshën 7-vjeçare, në Irlandën e Veriut fillon në moshën 4-vjeçare. Në Gjermani arsimi fillor në disa krahina zgjat katër vjet, kurse në të tjerat pesë ose gjashtë vjet. Në Francë struktura e arsimit është

5+4+3/4, në Itali 5+3+3, në Austri 5+4+4, në Slloveni 9+4, në Danimarkë 9+3, sikurse edhe në Finlandë. Norvegjia, Portugalia dhe Greqia e zbatojnë sistemin 6+3+3.

Hyrje

Reforma e sistemit arsimor në Kosovë filloi menjëherë pas luftës. Qëllimi i kësaj reforme ishte harmonizimi i sistemit arsimor të Kosovës me atë të Bashkimit Evropian.

Pas një periudhe të diskutimeve në lidhje me strukturën e re të sistemit shkollor në Kosovë, ku u përfshinë një numër i madh njerëzish dhe institucionesh, përfshirë përfaqësues të Universitetit të Prishtinës dhe përfaqësues të tjerë nga organizata kombëtare e ndërkombëtare, në gusht të vitit 2000 u mor vendim për strukturën e re, 5+4+3 ,të sistemit të arsimit. Modeli i ri, 5+4+3, e zëvendëson strukturën paraprake 4+4+4, e cila nënkuptonte periudhën e detyrueshme të shkollimit, me kohëzgjatje prej vetëm 8 vjetësh.

Një ndër rrjedhojat më të rëndësishme të strukturës së re të sistemit shkollor është zgjatja e shkollimit të detyrueshëm, nga 8 në 9 vjet, që përputhet me rrjedhat evropiane dhe ndërkombëtare në arsim. Kjo është në frymë të njëjtë me zhvillimet e sistemeve të ndryshme të përparuara shkollore gjatë disa dekadave të fundit të vendeve evropiane.

Zbatimi i kësaj strukture e ofron sistemin arsimor me sistemet e shumicës së vendeve të OECD-së.

Kjo nënkupton shumë ndryshime në metodologji, didaktikë, në implementimin praktik të Kurrikulumit, në praktika në mësimdhënie, qasje të përqendruara te nxënësi etj.

I. KORNIZA LIGJORE

Për një ndryshim dhe reformë të thellë në arsim, fillimisht duhet të sigurohet korniza ligjore që rregullon zhvillimin e arsimit

parauniversitar me ligje dhe udhëzime administrative që i plotësojnë këto ligje.

- **Ligji për arsimit fillor dhe të mesëm në Kosovë, nr. 2002/2**, është një ndër ligjet e para të miratuara nga Kuvendi i Kosovës pas zgjedhjeve të para nacionale. Pasi që ligji përmban kryesisht dispozita të përgjithshme për sistemin e arsimit, është përcjellë nga një numër i konsiderueshëm i udhëzimeve administrative. Ai përkufizon kuptimet e nocioneve, përcakton fushëveprimin e tij, qëllimet dhe organizimin e arsimit fillor dhe të mesëm. Ligji, po ashtu, precizon detyrat dhe përgjegjësitë e institucioneve arsimore, MASHT-it, DKA-ve, shkollave, përmbajtjet arsimore, qeverisjen dhe administrimin e institucioneve, mbikëqyrjen, kontrollin etj. Ligji në kapituj të veçantë e rregullon arsimin special dhe atë privat.
- **Ligji për edukimin parashkollor (2006)** rregullon çështje si konceptet dhe qëllimet e edukimit parashkollor, planet dhe programet e ofruara, mënyrën e organizimit të edukimit parashkollor, nivelin profesional të ofruar, mënyrat e financimit të institucioneve parashkollore, licencimin e institucioneve parashkollore private, mbikëqyrjen e tyre, etj. Ligji plotësohet edhe me udhëzime administrative dhe anekse të udhëzimeve administrative;
- **Ligji për arsimin në komunat e Republikës së Kosovës, nr. 03/L-068**, është miratuar në qershor 2008, pas hyrjes në fuqi të Kushtetutës së Kosovës. Ky ligj i bartë disa kompetenca për menaxhimin e sistemit të arsimit nga niveli qendror në atë vendor dhe është pjesë e një pakoje më të madhe të decentralizimit. Rregullon organizimin e institucioneve arsimore publike dhe ofrimin e arsimit publik në nivelet arsimore parashkollor, fillor, të mesëm të ulët, të mesëm të lartë dhe të lartë në komunat e Republikës së Kosovës.

Këtu vlen të përmendet procesi i hartimit të Ligjit të ri për arsimin parauniversitar, i cili do të zëvendësojë ligjin e miratuar në vitin 2002. Pos që është në harmoni me Ligjin për arsimin në komuna, ligji i ri parasheh futjen në zbatim të disa risive si shtrirja e arsimit të obliguar prej moshës 5-vjeçare deri në moshën 18-vjeçare (13 vjet), kërkesa të reja për kualifikimin e mësimit, statusin e ri të punësimit për mësimit, bartjen e mëtejme të përgjegjësisë prej komunave në shkolla etj.

II. STRUKTURA E SISTEMIT TË ARSIMIT NË KOSOVË DHE NË DISA VENDE TË EVROPËS

Struktura e sistemit arsimor është organizuar sipas Standardit Ndërkombëtar të Klasifikimit në Arsim (SNKA). Mirëpo, në disa vende, struktura arsimore në nivelin parashkollor, fillor dhe të mesëm të ulët nuk përputhet plotësisht me SNKA. Ndryshon mosha e fillimit të nivelit, kohëzgjatja e tij, kohëzgjatja e arsimit të detyrueshëm, numri i ditëve të mësimit etj.

2.1. Sistemi i arsimit në Kosovë

Në muajin gusht të vitit 2000, nga një numër i madh institucioneve arsimore dhe përfaqësues të tjerë nga organizata kombëtare e ndërkombëtare, u mor vendim për strukturën e re 5+4+3 të sistemit të arsimit. Kjo strukturë e zëvendëson strukturën paraprake 4+4+4, e cila nënkupton periudhën e detyrueshme të shkollimit me kohëzgjatje prej vetëm 8 vjetësh.

Sipas strukturës së re të sistemit arsimor, shkollimi i detyrueshëm, zgjatë 9 vjet dhe përputhet me rrjedhat evropiane në arsim. Zgjatja e shkollimit të detyrueshëm nga 8 në 9 vjet ofron mundësinë për një shkollim elementar më solid për një numër më të madh të nxënësve në

Kosovë dhe ka për qëllim të kontribuojë në shtimin e numrit të nxënësve që vazhdojnë shkollimin e mesëm, të lartë dhe universitar²¹³. Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë e Republikës së Kosovës, si prioritet për vitin 2008 dhe 2009, përcaktoi rishikimin dhe hartimin e Kornizës së re të Kurrikulumit të Kosovës. Për hartimin e Kornizës së re, të hartuar nga Këshilli Shtetëror për Kurrikulum të Kosovës (KSHKK) me mbështetje të UNICEF-it në Kosovë dhe të Zyrës Ndërkombëtare të Arsimit të UNESCO-s, janë marrë parasysh zhvillimet arsimore në Kosovë që nga viti 2000, legjislacioni aktual në fushën e arsimit dhe praktikat më të avancuara ndërkombëtare në hartimin e kurrikulumeve. Kjo kornizë e kurrikulumit është në përputhje me strukturën e re të arsimit, parashkollor, fillor, të mesëm dhe të arsimit terciar jouniversitar²¹⁴.

Korniza e Kurrikulumit për arsimin parashkollor, fillor dhe të mesëm, e cila është në fazën përfundimtare të hartimit dhe zbatimi i së cilës pritet të fillojë në vitin 2011-2013 në shkollat prirëse, krahasuar me strukturën e mëhershme të sistemit arsimor, ka pësuar disa ndryshime:

- Viti i fundit i arsimit parashkollor bëhet i detyrueshëm (klasa parafillore);
- Klasa e 13-të hiqet si në arsimin e përgjithshëm ashtu edhe në atë profesional;
- Arsimi i detyrueshëm zgjatet prej 9 vjetësh në 13 vjet, përfshirë klasën parafillore;
- Viti shkollor është zgjatuar në 40 javë;
- Një nivel i arsimit terciar jouniversitar prej një ose dy vjetësh është përfshirë në sistemin arsimor (nivele SNKA 4)²¹⁵, kryesisht që të zhvillojë më tej arsimin dhe aftësimin profesional.

²¹³ Korniza e Kurrikulit të ri të Kosovës, Arsimi parashkollor, fillor, i mesëm i ulët dhe i mesëm i lartë –Libri i bardhë për diskutim. Prishtinë, 2001, f. 22.

²¹⁴ Më gjerësisht shih: MASHT. Korniza e Kurrikulumit për arsimin parashkollor, fillor dhe të mesëm, Drafti i dytë, Prishtinë, prill 2010, f. 19.

²¹⁵ International Standard Classification of Education.

Tab. 1. Struktura e sistemit të arsimit parauniversitar në Kosovë

Nivelet e sistemit të arsimit në Kosovë (të zgjeruara)	Grupmosha /klasa	Kategoritë e ISCED 97	Përshkrimi i kategorive të ISCED 97
Arsimi parashkollor, 1 deri 6 vjeç	1 - 3 vjeç	0	Arsimi parashkollor
	3 - 5 vjeç		
	5 - 6 vjeç		
Arsimi fillor, 5 vjet (6 deri 12 vjeç)	Klasa 1	1	Arsimi fillor
	Klasa 2		
	Klasa 3		
	Klasa 4		
	Klasa 5		
Arsimi i mesëm i ulët, 4 vjet (12 deri 15 vjeç)	Klasa 6	2	Arsimi i mesëm i ulët
	Klasa 7		
	Klasa 8		
	Klasa 9		
Arsimi i mesëm i lartë, gjimnaze dhe shkolla. Profesionale, 3 dhe 4 vjet (15 deri 19 vjeç)	Klasa 10	3	Arsimi i mesëm i lartë
	Klasa 11		
	Klasa 12		
	Klasa 13		

2.2. Sistemi i arsimit në disa vende të Evropës

Duke qenë se kurrikulumit dhe procesi mësimor e përfaqësojnë bazën e sistemit arsimor, në Shqipëri përmirësimet e sistemit arsimor nisin pikërisht me rishikimin e kurrikulumit dhe modernizimin e procesit mësimor. Kështu, qysh nga viti 1993, Kurrikulumit i arsimit

parauniversitar dhe procesi i mësimdhënies dhe mësimnxënies kanë qenë objekt ndryshimesh dhe përmirësimesh të vazhdueshme.

Për të rritur nivelin e arsimit të qytetarëve, aktualisht zbatohet një strukturë e re e arsimit parauniversitar. Në strukturën e rishikuar, 5+4+3, arsimi i detyrueshëm zgjat 9 vjet. Deri në vitin 2007 shkolla tetëvjeçare ishte e ndarë në mësim klasor (prej klasës I deri IV) dhe mësimi lëndor (prej klasës V deri VIII). Kalimi prej një lloji mësimi në tjetrin ka filluar në vitet 2007/2008. Zbatimi i strukturës së re ofron sistemin arsimor shqiptar me atë të shumicës së vendeve të tjera të Ballkanit, të BE-së dhe të vendeve të OECD-së²¹⁶.

Struktura e sistemit arsimor nuk është e njëjtë në të gjitha vendet. Ky sistem arsimor në vende të ndryshme të rajonit dhe të Evropës organizohet dhe ndahet në nivele, cikle apo periudha.

Me ndryshimet më të reja në aktin ligjor, arsimi fillor në Maqedoni është i obligueshëm për të gjithë fëmijët nga 6 deri më 15 vjet, zgjat nëntë vjet dhe organizohet në tri periudha, prej klasës I deri klasën III, prej klasës IV deri VI dhe prej klasës VII deri në klasën IX, kurse arsimi i mesëm realizohet nëpërmjet planeve dhe programeve për gjimnaz, arsim profesional, arsim të mesëm artistik dhe arsim të mesëm për nxënës me nevojë të posaçme arsimore, veprimtaria dhe kompetencat e të cilit rregullohen me Ligjin për arsim të mesëm²¹⁷. Në Francë struktura e arsimit është 5+4+3/4, në Itali 5+3+3, në Austri 5+4+4, në Slloveni 9+4, në Danimarkë 9+3 sikurse edhe në Finlandë. Norvegjia, Portugalia dhe Greqia zbatojnë sistemin 6+3+3²¹⁸. Një klasifikim i tillë nivelesh nuk është çdo herë i qëndrueshëm për arsye se nganjëherë edhe brenda të njëjtit vend ka dallime qoftë në baza rajonale apo tipave të shkollave.

²¹⁶ Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Arsimit Parauniversitar 2004-2015, miratuar nga Qeveria shqiptare në qershor 2004, f.11.

²¹⁷ <http://www.komspi.mk/ViPomagameDetails.aspx?itemID=8&lang=2>

²¹⁸ Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në:

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php

3. Arsimi parashkollor

3.1. Arsimi parashkollor në Kosovë

Duke pasur parasysh nevojën për shtimin e përfshirjes së fëmijëve në arsimin/edukimin parashkollor dhe sigurimin e një arsimimi cilësor për këtë nivel, në orientimet kurrikulare vëmendje të veçantë u është kushtuar kopshteve të fëmijëve dhe edukimit parafillor (arsimimi parashkollor). Sigurimi i mundësive më të mira për vijimin e arsimit parashkollor e rrit shkallën e vijueshmërisë në arsimin e mesëm dhe të lartë²¹⁹.

Arsimi parashkollor paraqet nivelin e parë të edukimit, gjatë të cilit fëmijët edukohen në familjet e tyre ose në çerdhe (mosha 0-3 vjeç); në familjet e tyre apo kopshte (mosha 3-5 vjeç) dhe në institucione parashkollore apo në shkolla fillore - klasa parafillore (mosha 5-6 vjeç)²²⁰, e cila bëhet shkollim i detyrueshëm.

Edukimi parashkollor/parafillor, sipas niveleve të Klasifikimit të Standardeve Ndërkombëtare të Arsimit (ISCED – 97), paraqet nivelin 0.

Edukimi parashkollor në Kosovë organizohet:

- në institucione parashkollore publike:
 - (çerdhe/kopshte që përfshijnë fëmijët e moshës 0-3 vjeç me përkujdesje ditore dhe kopshte, grupet edukative, që përfshijnë fëmijët e moshës 3-6 vjeç).
- në klasat parafillore:
 - (fëmijët e moshës 5-6 vjeç, kryesisht në klasat parafillore në institucionet shkollore)²²¹.
- në institucione parashkollore private:

²¹⁹ Korniza e Kurrikulit të ri të Kosovës, Arsimi parashkollor, fillor, i mesëm dhe i mesëm i lartë –Libri i bardhë për diskutim. Prishtinë, 2001, f. 25.

²²⁰ Korniza e Kurrikulumit për arsimin parashkollor, fillor dhe të mesëm, Drafti i dytë, Prishtinë, prill 2010, f. 20.

²²¹ MASHT, SMIA. Statistikat e Arsimit në Kosovë, 2010/11.

- (çerdhe/kopshte, që përfshijnë fëmijët që nga lindja deri në 5-6 vjeç).

Kosova ka më pak se 10 për qind të pjesëmarrjes së fëmijëve në edukimin parashkollor, që mund të ketë ndikim serioz në zhvillimin e fëmijëve dhe në arritshmërinë në nxënie gjatë tërë kohës së shkollimit të tyre. Shumica e institucioneve parashkollore, çerdhet ose klasat parafillore, janë të vendosura në qendrat urbane, duke lënë shumicën e fëmijëve në zonat rurale të papërgatitur për shkollën fillore²²².

3.2. Arsimi parashkollor në disa vende të Evropës

Edukimi parashkollor në Republikën e Shqipërisë është publik dhe privat. Ai organizohet në çerdhe që janë institucione në vartësi të pushtetit lokal dhe kopshte që janë institucione në vartësi të MASH-it. Arsimi parashkollor nuk është i detyrueshëm. Ka dy lloje kopshtesh, kopshte tërëditore dhe kopshte gjysmëditore. Kopshtet funksionojnë gjatë gjithë vitit. Ritmet e zhvillimit të arsimit parashkollor në Shqipëri, në 15 vitet e fundit, kanë qenë të ngadalta. Megjithatë, në raport me numrin total të fëmijëve, përqindja e atyre që frekuentojnë kopshtet shënon rritje²²³. Përpjekjet e viteve të fundit janë përqendruar në drejtim të përmirësimit të infrastrukturës, sidomos në zonat rurale që konsiston në përmirësimin e kushteve fizike që lidhen me objektet e pajisjet, të mjeteve didaktike si mjeteve bazë mësimore dhe sidomos në rritjen e cilësisë së mësimin në kopshte.

Mosha e pranimit të fëmijëve në institucionet parashkollore ndryshon sipas vendeve. Në Francë edukimi parashkollor përfshin fëmijët e moshës 3- 6-vjeçare, të ndarë në tri seksione: seksioni i vogël, i mesëm dhe i madh. Si klasë plotësuese nganjëherë mund të pranohen edhe fëmijët e moshës 2 deri 3-vjeçare. Në Danimarkë fëmijët prej 0 deri 3 vjet përfshihen në çerdhe, kurse në kopshte përfshihen ata të

²²² Edukimi Parashkollor – prezantim i gjendjes aktuale, Prishtinë, janar 2010, raport i hartuar nga Merita Shala & Labëri Luzha.

²²³ Më gjerësisht shih: Ministria e Arsimit dhe Shkencës
<http://www.mash.gov.al/faqe.php?id1=3>

moshës 4 deri 7-vjeçare, ku viti i 7 llogaritet si klasë parafillore dhe është e obligueshme. Në Gjermani me edukimin parashkollor merret sektori për mirëqenien e të rinjve. Fëmijët nën 3 vjet përfshihen në qendra për fëmijë, kurse ata 3-6 në kopshte. Në shumë lande kjo përgjegjësi lidhet me ministrinë sociale²²⁴. Në Norvegji në këtë nivel përfshihen fëmijët e moshës 1 deri 2 vjeçare dhe ata 3 deri 5 vjeç. Në Spanjë edukimi parashkollor ndahet në dy periudha trevjeçare. Periudha e parë përfshin fëmijët prej moshës 0 – 3, kurse e dyta 3 – 6 vjeçare. Në Suedi komunat janë të detyruara të ofrojnë edukim parashkollor për të gjithë fëmijët e moshës 1-5-vjeçare, prindërit e të cilëve punojnë ose studiojnë. Në Angli dhe Uells fëmijët prej 3 muajsh deri 3 vjet zakonisht vendosen në institucione private dhe prindërit vetë i paguajnë shpenzimet, kurse ata prej 3 deri në 5 në çerdhe shtetërore ose në çerdhe në kuadër të shkollës fillore. Edhe në shtetet e tjera organizimi dhe përfshirja e fëmijëve në edukimin parashkollor është përafërsisht e njëjtë. Në shumicën e vendeve të BE-së, kjo përfshirje është shumë e lartë, si në Holandë, Suedi, Finlandë, Skoci, Norvegji, Belgjikë etj²²⁵.

4. Arsimi i detyrueshëm

4.1. Arsimi fillor dhe i mesëm i ulët në Kosovë

Arsimi fillor dhe i mesëm i ulët në Kosovë përfshin nivelet: 1 (klasat 1-5) dhe 2 (klasat 6-9). Sipas këtij klasifikimi, niveli 1 përfshin moshat 6 deri në 12 vjeç dhe paraqet arsimin fillor, ndërsa niveli 2 përfshin moshat 12 deri në 15 vjeç dhe paraqet arsimin e mesëm të ulët. Ky arsim është i obliguar dhe zgjat 9 vjet. Sipas Kornizës së Kurrikulumit për arsimin parashkollor, fillor dhe të mesëm, e cila

²²⁴ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documeents/eurybase/national_summary_heets/047_DE_EN.pdf

²²⁵ Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php

është në fazën përfundimtare të hartimit dhe zbatimi i së cilës pritet të fillojë në vitin 2011-2013, viti i fundit i arsimit parashkollor bëhet i detyrueshëm (klasa parafillore)²²⁶.

4.2. Arsimi fillor dhe i mesëm i ulët në disa vende të Evropës

Arsimi fillor në vende të ndryshme të rajonit dhe të Evropës organizohet dhe ndahet në nivele, cikle apo periudha.

Arsimi fillor apo arsimi bazë në Shqipëri zgjat 9 vjet dhe është i detyrueshëm me ligj, si dhe është baza e gjithë arsimit parauniversitar. Struktura e ciklit të ulët në arsimin e detyruar ka ndryshuar me planin e ri mësimor të miratuar nga Ministria e Arsimit dhe e Shkencës²²⁷. Në bazë të kësaj strukture, kohëzgjatja e këtij cikli ka ndryshuar nga 4 në 5 vjet. Nga klasa I deri në klasën V organizohet mësim klasor, kurse nga klasa VI e deri në IX mësim lëndor. Në klasën e parë regjistrohen fëmijët që e mbushin moshën 6-vjeçare deri ditën e fillimit të procesit mësimor. Procesi mësimor në arsimin fillor organizohet, udhëhiqet dhe lehtësohet nga mësimdhënësi i mësimit klasor, me mundësi të përkrahjes nga mësimdhënësit e specializuar lëndorë.

Arsimi fillor në Maqedoni është i organizuar në tri periudha. Periudha e parë e mësimit përfshin nxënësit e klasës I deri në klasën III. Periudha e dytë përfshin nxënësit e klasës IV deri në klasën VI. Periudha e tretë, ajo përfundimtare, përfshin nxënësit e klasave VII deri IX. Mësimdhënësi i mësimit klasor, i cili do të fillojë të punojë me nxënësit e klasës I, do të vazhdojë të punojë me këta nxënës deri në përfundim të klasës V. Gjithashtu, mësimin në klasën I mund ta mbajë arsimtari për edukimin parashkollor. Mësimdhënësit e edukimit parashkollor, të cilët zhvillojnë mësim në klasën I në arsimin fillor nëntëvjeçar, do të jenë të angazhuar tërë kohën që të punojnë vetëm me nxënësit e klasës I. Pastaj, nxënësit në paralelen e njëjtë në klasën II do t'i udhëheqë arsimtari i mësimit klasor.

²²⁶ Më gjerësisht shih: MASHT. Korniza e Kurrikulumit për arsimin parashkollor, fillor dhe të mesëm, Drafti i dytë, Prishtinë, prill 2010.

²²⁷ Strategjia kombëtare e arsimit parauniversitar 2009 – 2013, Tiranë, korrik 2009.

Mosha kur fillon dhe kohëzgjatja e arsimit të detyrueshëm është e ndryshme në vende të ndryshme. Në Britaninë e Madhe (Angli dhe Uells) arsimi i detyrueshëm zgjat 11 vjet, nga mosha 5 deri në moshën 16-vjeçare, kurse në Irlandën e Veriut 12 vjet, nga mosha 4 e deri në moshën 16-vjeçare²²⁸.

Në Finlandë arsimi i detyrueshëm zgjat 9 vjet (fillor dhe i mesëm i ulët) për fëmijët prej 7 deri në 16 vjet. Është i ndarë në dy cikle dhe atë prej klasës I - VI dhe prej klasës VII deri IX. Në Republikën e Sllovenisë arsimi fillor nëntëvjeçar është i ndarë në tre cikle edukativo-arsimore që zgjasin nga tre vjet. Në Greqi arsimi i detyrueshëm zgjat dhjetë vjet. Arsimi fillor zgjat 6 vjet, ndërsa regjistrohen nxënësit të cilët në dhjetor do t'i mbushin 6 vjet. Arsimi i mesëm ndahet në arsimin e mesëm të ulët dhe të mesëm të lartë. Arsimi i mesëm i ulët zgjat tre vjet dhe i përket arsimit të detyrueshëm. Në Itali, niveli i parë i arsimit të detyrueshëm është shkolla fillore që përfshin nxënës të moshës 6 deri 11-vjeçare. Niveli i dytë i arsimit të detyrueshëm (arsimi i mesëm i ulët) zgjat tre vjet, 11 - 14.

Në Danimarkë kohëzgjatja e arsimit të detyrueshëm është 10 vjet dhe fillon në vitin kalendarik kur fëmija i mbush 6 vjet. Shkolla fillore nuk është e ndarë në cikle.

Një shembull specifik është modeli i arsimit fillor në Gjermani, ku shkolla fillore në disa krahina zgjat katër vjet, ndërsa në tjerat pesë gjashtë vjet²²⁹. Pas arsimit fillor, fëmijët i vijnë edhe pesë apo gjashtë vjet nga arsimi i detyrueshëm, në suaza të llojeve të ndryshme të shkollave të ulëta të mesme: Hauptschule, Realschule, Gimnasium,

228

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_UK_NIR_EN.pdf

²²⁹ Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në:

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_DE_EN.pdf

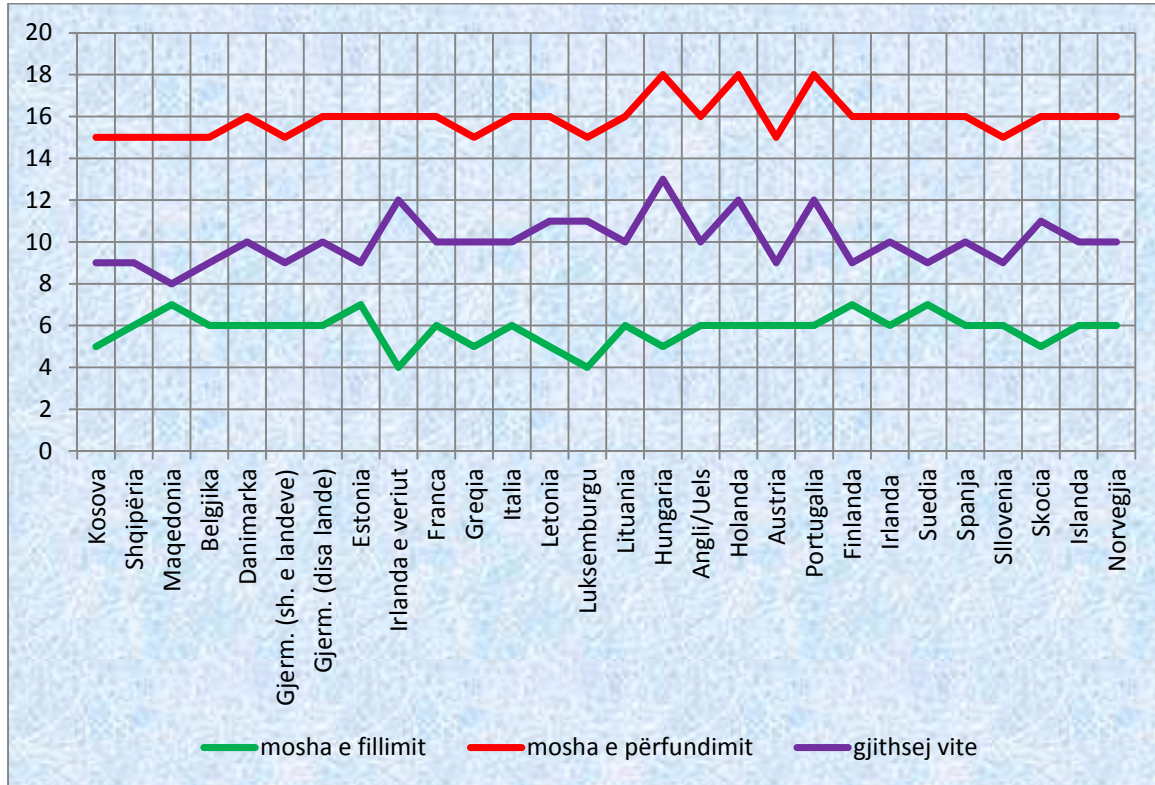
Gesamtschule. Arsimi i ulët është për nxënësit prej moshës 10 deri 16-vjeçare.

Kohëzgjatja e arsimit të detyrueshëm në Holandë është 13 vjet, nga mosha 5 deri në 12- vjeçare në shkollën fillore dhe nga 12 deri në 18 në shkollën e mesme. Edhe në Hungari shkollimi i detyrueshëm zgjat 13 vjet²³⁰.

Në Francë arsimi është i detyrueshëm, nga 6 në 16 vjet dhe përfshin shkollën fillore (6 - 11), dhe kolegjin (11 – 15), kurse në Portugali zgjat 12 vjet dhe përfshin arsimin fillor (6 – 12), arsimin e mesëm të ulët (12 – 15) dhe arsimin e mesëm të lartë (15 – 18).

Grafiku 1 paraqet ngjashmëritë dhe dallimet në kohëzgjatjen e arsimit të detyrueshëm në vende të ndryshme të Evropës.

²³⁰ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/tools_en.php#compulsory

Grafiku. 1. Arsimi i detyrueshëm në disa vende të Evropës.

Burimi: Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/compulsory_education/106_compulsory_education_EN.pdf

5. Arsimi i mesëm i lartë

5.1 Arsimi i mesëm i lartë në Kosovë

Arsimi i mesëm i lartë në Kosovë, me ligjin aktual për arsimin fillor dhe të mesëm në Kosovë nr. 2002/2, nuk është i detyrueshëm. Ai organizohet në:

- Arsimin e përgjithshëm (gjimnaze) dhe
- Arsimin profesional.

Arsimi i mesëm i lartë profesional, si pjesë e shkollimit parauniversitar në Kosovë, është i ndarë në 3 nivele. Niveli i parë përfshinë klasën 10 +11. Kjo shkallë ofron kualifikimin bazik dhe mundëson punësimin në treg të punës si punëtor i gjysmëkualifikuar. Niveli II është vazhdimësi e nivelit I, përfshin klasën 12 dhe ofron punësim në treg të punës si punëtor i kualifikuar. Klasa e 13të u ofron nxënësve të shkollave profesionale dy mundësi: a) marrjen e maturës profesionale që hap dyert e fakulteteve të ndryshme ose b) marrjen e nivelit III të kualifikimit profesional, i cili ofron mundësi më të mira për punësim²³¹.

5.2. Arsimi i mesëm i lartë në disa vende të Evropës

Arsimi i mesëm nuk është i detyrueshëm. Arsimi i mesëm në Republikën e Shqipërisë përbëhet nga gjimnazet (me kohë të plotë dhe të shkurtuar), si dhe nga shkollat e mesme profesionale. Kohëzgjatja e gjimnazit është 3 vjet dhe përfundon me provimet e Maturës Shtetërore. Gjimnazet me kohë të shkurtuar shërbejnë edhe për arsimimin e të rriturve. Kohëzgjatja e studimeve në gjimnazet me kohë të shkurtuar është 4 vjet dhe ato përfundojnë me dhënien e provimeve të Maturës Shtetërore²³².

Arsimi i mesëm i lartë në Francë përfshin nxënësit e moshës 15-18-vjeçare në licetë e arsimit të përgjithshëm dhe teknologjikë, dhe 15 – 17-vjeçare në liceun profesional. Në Spanjë arsimi në shkollën e

²³¹ MASHT. <http://www.masht-gov.net/>

²³² Ministria e Arsimit dhe Shkencës <http://www.mash.gov.al/faqe.php?id1=3>

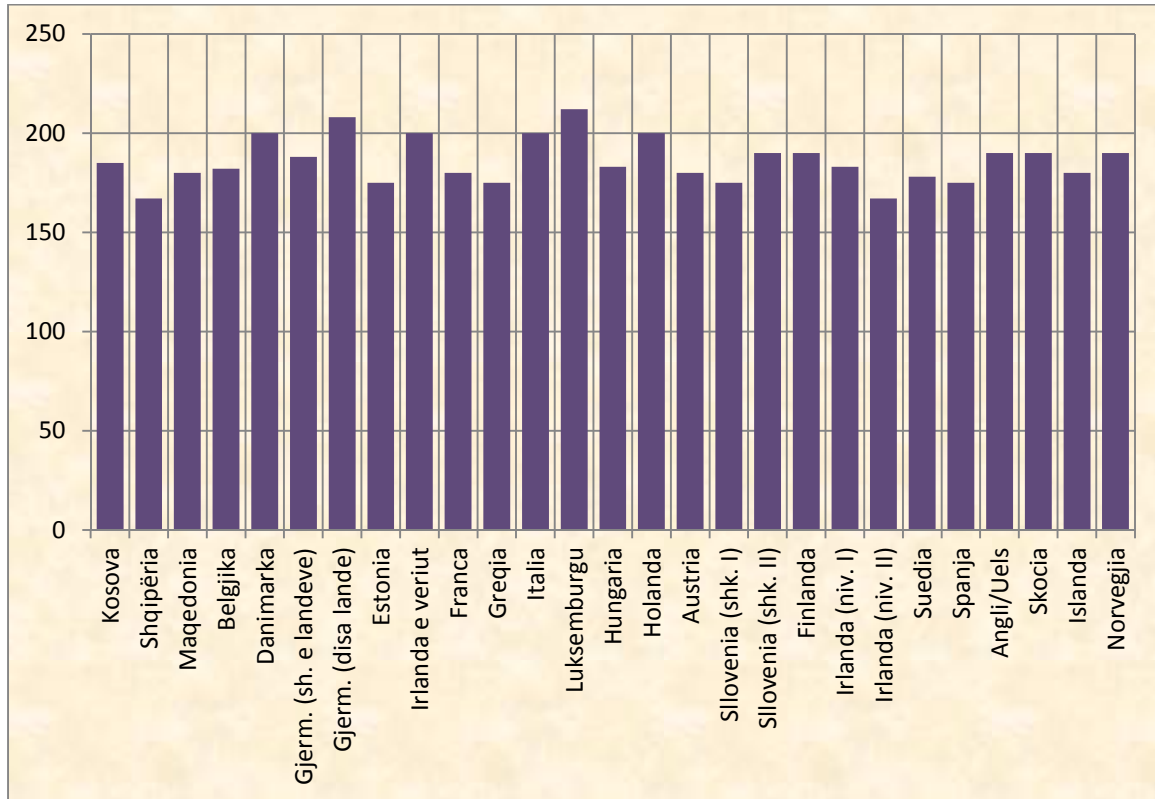
përgjithshëm zgjat 2 vjet, kurse në shkollën profesionale 1 vjet e gjysmë deri në dy. Në Angli dhe Uells arsimi i mesëm i lartë zgjat 2 vjet (16–18+) sikur se edhe arsimi terciar në kolegjin terciar. Arsimi i mesëm i lartë në Gjermani organizohet në këta tipa shkollash: gjimnaze (15/16 –18/19); Berufsfachschule – arsim profesional me kohë të plotë (15/16–18); Fachoberschule - arsim profesional me kohë të plotë (16 –18); duales System – Berufsschule + Betrieb – sistem dual: pjesërisht në shkollën profesionale e pjesërisht trajnim në punë (15/16–18/19). Tipat e shkollave të arsimit të mesëm të lartë në Itali janë: liceu klasik, shkollë e mesme e lartë e specializuar për studime klasike; liceu shkencor, i specializuar për studime shkencore; liceu lingvistik, i specializuar për gjuhë të huaja; liceu i shkencave humane, për shkencat humane; liceu muzikor dhe i vallëzimit si dhe liceu artistik për arte. Në arsimin profesional bëjnë pjesë: Instituti teknik; Instituti profesional (shkollë profesionale) dhe trajnimi profesional themelor, me kohëzgjatje shkollimi prej moshës (14) 16–19-vjeçare. Në Slloveni arsimi i mesëm i lartë organizohet në gjimnaze dhe shkolla teknike (15–18). Arsimi i mesëm i lartë në Danimarkë bëhet në gjimnaze (shkollë e përgjithshme), shkolla ekonomike dhe shkolla teknike (profesionale). Shkollimi në këto shkolla zgjat tre vjet (16–19).

6. Kohëzgjatja e vitit mësimor

Edhe lidhur me kohëzgjatjen e vitit mësimor ekzistojnë dallime ndërmjet shteteve. Numri i përgjithshëm i ditëve të mësimimit në shkolla, në shtete të caktuara, sillet prej 167 deri 212 ditë pune p.sh në Luksemburg²³³. Në grupin e vendeve me më shumë ditë pune gjatë një viti mësimor bëjnë pjesë Danimarka, Irlanda e veriut, Italia dhe Holanda, me nga 200 ditë pune. Pas tyre radhiten Anglia, Uells, Skocia, Norvegjia, Finlanda, me nga 190 ditë, Kosova 185, Hungaria

²³³ National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php

183, Belgjika me 182, Franca me 180, Austria, Islanda, Maqedonia me nga 180 ditë etj. Numri i ditëve të mësimit në Gjermani sillet prej 188 në shumicën e landeve, deri në 208 në disa lande të tjera. Sllovenia, po ashtu, ka kohëzgjatje të ndryshme të mësimit, varësisht nga niveli i arsimit, prej 175 deri në 190 ditë mësimi. Në Irlandë viti shkollor për nxënësit e arsimit fillor përfshin 183 ditë, kurse për nxënësit e arsimit të mesëm të ulët 167 ditë mësimi. Grafiku në vazhdim paraqet numrin e ditëve të mësimit në shumicën e vendeve të Evropës.

Grafiku 2. Numri i ditëve të mësimit gjatë vitit shkollor.

Burimi: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php

Ekzistojnë dallime edhe sipas gjatësisë së orarit për nxënësit gjatë ditës mësimore. Por, përsëri mbisundojnë dy modele: “mësim gjysmëditor” dhe “mësim tërëditor”. Sipas modelit të parë, mësimi organizohet me numër të planifikuar të orëve paradite ose pasdite, ndërsa sipas modelit të dytë nxënësit janë në shkollë gjatë ditës punuese dhe e kanë pushimin e drekës (në Belgjikë, Spanjë, Francë, Angli). Pushimi i drekës zgjat më pak se një orë (në Danimarkë, Irlandë, Angli), kurse në disa shtete një orë e plotë (Luksemburg, Francë, Spanjë).

Ekzistojnë dallime edhe sipas kohës kur fillon mësimi. Në shumë shtete është e pranueshme që nxënësit të shkojnë në shkollë rreth orës 8:15 deri në orën 9:00.

7. Arsimi privat

7.1. Arsimi privat në Kosovë

Krahas arsimit publik, në Kosovë funksionon edhe arsimi privat, në të gjitha nivelet, dhe është pjesë përbërëse e sistemit të arsimit. Paraprakisht institucionet arsimore private licencohen nga ministria, pas plotësimit të një sërë kushtesh. Licencimi rregullohet me Ligjin për arsimin fillor dhe të mesëm dhe me udhëzimin administrativ nr. 5/2910.

Në vitin shkollor 2010/11 janë regjistruar 4270 nxënës. Prej tyre në nivelin parashkollor janë 107 (2.5 %), në atë fillor 1715 (40.2 %) dhe 2448 (57.3 %) në nivelin e mesëm të lartë²³⁴.

7.2. Arsimi privat në disa vende të Evropës

Përveç arsimit publik, ekziston edhe arsimi privat për të gjitha nivelet e arsimit, por i përfaqësuar me një përqindje shumë më të vogël në krahasim me arsimin publik, të cilin e garanton dhe e financon shteti.

²³⁴ MASHT, SMIA. Statistikat e Arsimit në Kosovë, 2010/11.

Në Shqipëri, qysh nga lejimi i hapjes së shkollave private, më 1995, ato janë zgjeruar vazhdimisht, duke arritur që në vitin 2004 të përfshijnë 5 % të fëmijëve në arsimin parashkollor. Ndërkohë janë privatizuar disa shërbime arsimore, si publikimi, shtypja dhe shpërndarja e teksteve shkollore, po ashtu ndërtimi, rehabilitimi e mirëmbajtja e objekteve arsimore. Në vitin shkollor 2007–2008 kishte 86 kopshte private dhe vetëm 15 prej tyre në fshat, 120 shkolla 9-vjeçare me 18358 nxënës, nga të cilat 9 në fshat, 106 shkolla të mesme me 14470 nxënës, nga të cilat 7 në fshat. Në vitin shkollor 2008 – 2009 përfshihen 4.9% të fëmijëve në arsimin parashkollor, 4.46% në arsimin bazë, 9.9% në arsimin e mesëm të përgjithshëm dhe 8% në arsimin e mesëm profesional²³⁵.

Rolin vendimtar në nxitjen dhe ushtrimin e veprimtarive të institucioneve arsimore private e luan Ministria e Arsimit. Ajo, nëpërmjet proceduarve të miratuara për licencimin e tyre, u kërkon atyre plotësimin e një sërë kërkesash dhe standardesh lidhur me mjediset e mësimin dhe të aktiviteteve të tjera lidhur me të, organizimin, programet e ndjekura etj. Po ashtu, mbështet procesin mësimor që zhvillohet në shkollat private, jo vetëm duke kërkuar kushte mësimi sa më të mira dhe brenda standardeve, por edhe duke u ofruar trajnime mësuesve, si atyre të sektorit publik, si dhe subvencionon tekstet e nxënësve të shkollave private, ashtu si edhe të atyre publike²³⁶.

Ndjekja e këtyre shkollave nuk bëhet për shkak të ndonjë oferte më të mirë kurrikulare, sepse ajo është pothuajse e njëjtë me atë të shkollave publike, por për shkak se këto shkolla kanë numër më të vogël të nxënësve për klasë, pajisje më të mira me laboratorë dhe mjete të tjera didaktike, gjithashtu një personel mësimor të përzgjedhur.

²³⁵ Instat Shqipëria në Shifra, Tiranë 2010 <http://www.instat.gov.al/>

²³⁶ Më gjerësisht shih: Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Arsimit Parauniversitar 2004-2015, miratuar nga Qeveria shqiptare në qershor 2004.

Përqendrimi i shkollave private në disa qytete më të mëdha e ka kufizuar qasjen ndaj tyre, sidomos për zonat rurale, kurse çmimet përgjithësisht të larta i bëjnë ato një privilegj të shtresave të pasura.

Ofrimi i arsimit privat është një nga mënyrat e rritjes së ofertës ndaj interesave dhe nevojave të ndryshme të klientëve arsimorë dhe arsimit inkurajohet përmes:

- Shtimit të shkollave private të të gjitha niveleve;
- Shtimit të larmisë së tyre;
- Zgjerimit të llojeve të shërbimeve të tjera arsimore.

Një arsye tjetër e zgjerimit të arsimit privat është ana financiare. Për të bërë përparim në cilësinë e arritjeve të nxënësve, nevojiten burime të tjera financiare.

Politika inkurajuese ndaj institucioneve arsimore private, vendase ose të huaja, do të realizohet nëpërmjet mekanizmave të tillë si lehtësira fiskale, në mënyrë që të shkarkohet buxheti shtetëror nga mbishpenzimet²³⁷.

Arsimi privat në Francë organizohet në disa forma: arsimit privat në kontratë me shtetin, arsimit privat me kontratë të thjeshtë, arsimimi pa kontratë, arsimimi familjar etj. Në Francë arsimin fillor në shkolla private e ndjekin 13.6 %, atë të mesëm 21 % të nxënësve. Në Estoni 93.8 % të nxënësve ndjekin shkollat komunale, 2.3 % shkollat shtetërore, kurse 3.9 % ato private. Shpenzimet për pagat e mësimdhënësve dhe tekstet sigurohen nga buxheti i shtetit, kurse shpenzimet tjera i bartin nxënësit. Në Gjermani arsimin e përgjithshëm në shkolla private e vijnë 7.1 %, kurse arsimin profesional 7.3 % të nxënësve. Në Norvegji shkollat private i vijnë 3 % të nxënësve në arsimin fillor dhe të mesëm të ulët, kurse në arsimin e mesëm të lartë 7 %. Rreth 85 % të shpenzimeve në shkollat private të Norvegjisë i mbulon shteti²³⁸. Në Suedi arsimin e detyrueshëm në shkolla private e ndjekin 10 %, kurse arsimin e mesëm të lartë 20 % e nxënësve.

²³⁷ Po aty

²³⁸ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php#norway

8. Arsimi i nxënësve me nevoja të veçanta

8.1. Arsimi i nxënësve me nevoja të veçanta në Kosovë

Nocioni nevoja të veçanta arsimore ka të bëjë me fëmijët me pengesa në zhvillimin psikik, me dëmtim në të parit dhe të dëgjuarit, fëmijët me pengesa në të folur, fëmijët me pengesa në lëvizje, fëmijët e sëmurë vazhdimisht, si dhe fëmijët me pengesa në sjellje, të cilët kanë nevojë për ndihmë plotësuese profesionale ose për përshtatje, gjegjësisht programe të posaçme për edukim dhe arsimim. Shkollat janë të detyruara të ofrojnë programe për fëmijët me nevoja të veçanta, të sigurojnë punëtorë profesionalë për përgatitjen dhe zbatimin e mësimit, si dhe vijimin dhe vlerësimin për të arriturat e nxënësve.

Arsimi special është pjesë përbërëse e sistemit të arsimit. Ligji mbi arsimin fillor, të mesëm të ulët dhe të mesëm të lartë në Kosovë të drejtën për shkollim ua mundëson edhe fëmijëve që kanë vështirësi në zhvillim, nëpërmjet arsimit special.

Në Kosovë janë 7 shkolla të arsimit special dhe së paku nga 2 klasë të bashkangjitura për komuna në shkollat e rregullta²³⁹.

Tab. 2. Shkollat speciale nëpër komuna

Nr.	Komuna	Emri i shkollës
1	Mitrovicë	“Nënë Tereza”
2	Mitrovicë	Shkolla speciale (serbe)
3	Pejë	Shkolla speciale për të verbër
4	Prishtinë	“Përparimi”
5	Prizren	“Nënë Tereza”
6	Prizren	“Lef Nosi”
7	Shtime	“Shpresa”

²³⁹ MASHT, SMIA. Statistikat e Arsimit në Kosovë 2010/11.

Tab. 3. Numri i paraleleve dhe nxënësve me nevoja të veçanta në Kosovë (2010/11)

Nr.	Komuna	Paralele	Nr. i nxënësve		
			M	F	GJ
1	Mitrovicë	12	48	22	70
2	Pejë	12	25	28	53
3	Prishtinë	12	71	55	126
4	Prizren	18	64	39	103
5	Prizren	12	61	21	82
6	Shtime	5	9	7	16
Gjithsej		71	278	172	450

8.2. Arsimi i nxënësve me nevoja të veçanta në disa vende të Evropës

Shkollimi i kësaj kategorie nxënësish organizohet në mënyra të ndryshme në vende të ndryshme. Arsimi special publik është pjesë përbërëse e sistemit arsimor publik në Republikën e Shqipërisë. Ai synon që nëpërmjet përdorimit të formave dhe metodave të veçanta të sigurojë zhvillimin sa më të plotë të mundësive të personave që paraqesin paaftësi fizike, mendore ose emocionale, në përputhje me nevojat e tyre dhe kërkesat për një jetë sa më normale.

Arsimi i fëmijëve që paraqesin nevoja të veçanta kryhet falas në institucionet arsimore publike, nëse kjo është dëshira e prindërve dhe zgjidhja më e drejtë profesionale. Shteti merr masa për sigurimin gradual të kushteve të nevojshme për realizimin e integritit. Për fëmijët, të cilët paraqesin nevoja të veçanta që nuk mund të plotësohen brenda sistemit shkollor, ngrihen klasa dhe institucione të posaçme, ku trajtimi i specializuar bëhet falas. Kriteret për përcaktimin e fëmijëve që përfitojnë arsimin special vendosen me akte nënligjore të Këshillit të Ministrave. Për kualifikimin e kuadrit të arsimit special hapen degë dhe kurse specializimi të veçanta²⁴⁰.

²⁴⁰ Ministria e Arsimit dhe e Shkencës <http://www.mash.gov.al/faqe.php?id1=3>

Fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore në Slloveni iu është kushtuar kujdes i veçantë. Ata mund të frekuentojnë shkolla të rregullta dhe kopshte shkollore; shkolla që ofrojnë programe të përshtatura; klasë në shkolla të rregullta, si dhe klasë në institucione të specializuara²⁴¹. Komisionet profesionale përkatëse në prani të prindërve të fëmijëve me nevoja të posaçme arsimore bëjnë vlerësime për çdo nxënës se ku është më mirë të udhëzohet dhe për atë propozojnë programe përkatëse. Fëmijët me nevoja të veçanta e mbarojnë arsimin fillor nëntëvjeçar me programin, i cili mund të parashohë që të mos ketë kontrollim përfundimtar të njohurive.

Në Austri arsimi special organizohet në të gjitha nivelet, në forma të ndryshme: përfshirja e grupeve të këtyre fëmijëve në kopshte të rregullta shkollore apo përfshirje individuale në kopshte të rregullta. Në arsimin fillor dhe të mesëm aplikohen tri modele: a) klasa gjithëpërfshirëse, ku nxënësit me dhe pa nevoja të veçanta arsimore i ndjekin të gjitha mësimet nga një ekip i mësimdhënësve; b) klasa me mësuesin mbështetës, ku një ose dy nxënës me nevoja të veçanta gëzojnë mbështetje plotësuese nga një mësues i një shkolle të veçantë për disa orë në javë (në varësi të aftësisë së kufizuar të tyre); c) klasat bashkëpunuese, ku klasat e rregullta janë të ndara në përgjithësi nga klasat e shkollave speciale në aspektin e organizimit, por mësimdhënësit bien dakord mbi një plan, sipas të cilit nxënësit do të mësojnë së bashku, herë pas here²⁴².

Në Republikën e Maqedonisë është i pranueshëm pranimi i fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore në mjedisin e rëndomtë shkollor, që është më afër shtëpisë së tyre. Kur janë në pyetje pengesa të vogla në zhvillimin psikik, ata fëmijë përfshihen në klasat e rregullta në shkolla fillore, ndërsa në rastet kur është fjala për pengesa të rënda në

²⁴¹ European Agency for Development in Special Needs Education:

<http://www.european-agency.org/>

²⁴² Po aty

zhvillimin e fëmijëve, atëherë përfshihen në shkolla të posaçme ose në klasa të posaçme në arsimin fillor, në shkollat fillore të rregullta.

Përveç organeve dhe shërbimeve për arsimin e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore, kujdes të posaçëm mbajnë edhe qendrat për punë sociale. Për arsimin fillor për nxënësit me nevoja të veçanta arsimore janë përpunuar plane dhe programe të posaçme. Me programet dhe metodat në mësim rëndësi më të madhe i jepet aftësimin të nxënësve për punën dhe jetën²⁴³.

Në shkollat fillore për nxënësit me nevoja të veçanta nevojitet që t'u kushtohet vëmendje më e madhe aftësive profesionale dhe pedagogjike të arsimtarëve dhe edukatorëve dhe zhvillimit të shërbimeve për punën këshillëdhënëse dhe profesionale me nxënësit dhe prindërit.

Përfundim

Në këtë analizë janë prezantuar disa aspekte të mënyrës së organizimit të sistemit arsimor në Kosovë dhe disa vende. Në përgjithësi, struktura e sistemit arsimor është organizuar sipas Standardit Ndërkombëtar të Klasifikimit në Arsim (ISCED-97). Megjithatë, jo në të gjitha vendet, kjo strukturë arsimore, në nivelin parashkollor, fillor dhe të mesëm të ulët, përputhet me këtë klasifikim.

Përfshirja e fëmijëve në edukimin/arsimin parashkollor si parakusht për një arsimim cilësor dhe ngritje e shkallës së vijueshmërisë në arsimin e mesëm dhe të lartë, ndryshon sipas vendeve. Për derisa në Kosovë, Shqipëri dhe disa vende të Ballkanit është e ulët, në shumicën e vendeve të Bashkësisë Evropiane si në Holandë, Suedi, Finlandë, Skoci, Norvegji etj., është shumë e lartë. Edhe sa i përket arsimit të detyrueshëm dhe arsimit të mesëm të lartë, ka dallime. Moshja e fillimit dhe e mbarimit të arsimit të detyrueshëm është e ndryshme për vende të ndryshme. Kohëzgjatja e tij sillet nga 9 deri në 13 vjetë në Holandë dhe Hungari. Arsimi i mesëm i lartë organizohet në arsimin e

²⁴³ Koncepti për edukim dhe arsim fillor nëntëvjeçar, shkurt 2007, Byroja e zhvillimit të arsimit, Ministria e Arsimit dhe e Shkencës.

përgjithshëm në gjimnaze, lice dhe shkolla të përgjithshme, dhe në arsimin profesional në shkolla profesionale të cilat varësisht nga vendi emërohen si shkolla profesionale, lice profesionale, institute teknike, institute profesionale etj.

Arsimit special si pjesë përbërëse e sistemit të arsimit, i kushtohet rëndësi e veçantë. Mënyra e organizimit, përfshirja e fëmijëve me nevoja të veçanta, programet e përshtatura, përdorimi i formave dhe metodave të veçanta në përputhje me nevojat dhe kërkesat e këtyre fëmijëve dallon nga vendi në vend.

Referencat

1. MASHT. Korniza e Kurrikulit të ri të Kosovës, Arsimit parashkollor, fillor, i mesëm dhe i mesëm i lartë –Libri i bardhë për diskutim. Prishtinë, 2001.
2. MASHT. Korniza e kurrikulumit për arsimin parashkollor, fillor dhe të mesëm, Drafti i dytë, Prishtinë, prill 2010.
3. MASHT, SMIA. Statistikat e Arsimit në Kosovë, 2010/11.
4. Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Arsimit Parauniversitar 2004-2015, miratuar nga Qeveria shqiptare në qershor 2004.
5. Strategjia kombëtare e arsimit parauniversitar 2009 – 2013, Tiranë, korrik 2009
6. Edukimi Parashkollor – prezantim i gjendjes aktuale, Prishtinë, janar 2010, raport i hartuar nga Merita Shala &Labëri Luzha.
7. Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition
8. Ministria e Arsimit dhe Shkencës. Byroja e zhvillimit të arsimit. Koncepti për edukim dhe arsim fillor nëntëvjeçar. shkurt 2007.
9. K. I Kosovës (2006): Ligji për Edukimin parashkollor.
10. K. I Kosovës (2002): Ligji për arsimit fillor dhe të mesëm në Kosovë Nr. 2002/2
11. K. I Kosovës (2008): Ligji për arsimin në komunat e Republikës së Kosovës Nr.03/L-068

Burime nga interneti

1. <http://www.komspi.mk/ViPomagameDetails.aspx?itemID=8&lang=2>
2. Ministria e Arsimit dhe Shkencës
<http://www.mash.gov.al/faqe.php?id1=3>
3. Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php
4. Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/compulsory_education/106_compulsory_education_EN.pdf
5. Instat Shqipëria në Shifra, Tiranë 2010
<http://www.instat.gov.al/>
6. European Agency for Development in Special Needs Education: <http://www.european-agency.org/>
7. Eurydice: National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms 2010 Edition në:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_DE_EN.pdf